

آشنایی با کتابخانه‌های تخصصی قم

«بخش دوم»

• امیرحسین شرافت^۱

پژوهشگر حوزه کتاب‌شناسی و اطلاع‌رسانی

فهرست‌نویسی در چهار قفسه.

چنان‌که می‌دانیم اندیشه‌های مکتوب پژوهشگران و محققان علوم اسلامی در بسیاری از موارد از طریق درج در نشریات ادواری انتشار می‌یابد و شمار قابل توجهی از آنها شاید هرگز به صورت کتاب منتشر نگردد. از طرف دیگر نشریات با انعکاس آموزه‌ها و افکار جدید، تأثیر غیرقابل انکاری بر فرهنگ عمومی و بر مخاطبان خاص، از خود باقی می‌گذارند. همچنین سهم نشریات روزآمد و برخوردار از آخرین نظریات علمی و دستاوردهای فکری را در فرآیند تحقیقات و پژوهش‌های اسلامی نمی‌توان نادیده گرفت. از این‌رو به نظر می‌رسد، در ایجاد کتابخانه تخصصی فوق‌ضمن توجه به مسائل یاد شده، سعی وافرایی لازم است تا تمامی این‌گونه نشریات گردآوری گردد.

بخش نشریات این کتابخانه، در دو شاخه داخلی و خارجی، اقدام به جمع‌آوری منابع موردنظر کرده است.

در قسمت نشریات داخلی نسبت به تأمین آن دسته از مجلاتی که تمام یا قسمتی از آنها به پژوهش‌های اسلامی اختصاص یافته و در کمیته علمی کتابخانه، کاربری آنها در تحقیقات اسلامی مورد تأیید واقع شود، اقدام می‌گردد.

نشریات خارجی نیز شامل نشریاتی می‌شود که به پژوهش‌های که در سراسر جهان توسط مراکز و مؤسسات اسلامی و غیر اسلامی در زمینه اسلام صورت می‌گیرد، و اغلب آنها از طریق مجلات و ژورنال‌های علمی انتشار می‌یابد، اختصاص دارد. با این رویکرد، بخش عمده‌ای از فضای کتابخانه به ارائه نشریات مرتبط با پژوهش‌های اسلامی اختصاص داده شده است. بخش نشریات مشتمل بر پانصد عنوان نشریه و در حدود بیست هزار جلد است که

در شماره گذشته کتاب ماه کلیات بخش اول از مقاله آشنایی با کتابخانه‌های تخصصی قم شامل معرفی کتابخانه‌های تاریخ اسلام و ایران، قرآن و علوم قرآنی، حدیث و علوم حدیث، فقه و حقوق، ادبیات، و فلسفه و کلام ارائه گردید. در بخش دوم و پایانی نیز به معرفی پنج کتابخانه دیگر پرداخته شده است.

کتابخانه تخصصی منابع مرجع و نشریات اسلامی

کتابخانه تخصصی منابع مرجع و نشریات اسلامی در سال ۱۳۷۹ توسط مؤسسه پارسا تأسیس گردید تا گامی دیگر در دستیابی آسان‌تر پژوهشگران و اندیشمندان به منابع علوم اسلامی برداشته شود. این کتابخانه در دو بخش کتاب‌های مرجع و نشریات اسلامی به ارائه خدمات می‌پردازد.

کتاب‌های مرجع، شامل دایرةالمعارف‌ها، فرهنگنامه‌ها، کتاب‌شناسی‌ها و چکیده‌نامه‌ها، مجموعه‌ها، همایشنامه‌ها و سایر منابع مرجع اسلامی است که به صورت موضوعی اقدام به طبقه‌بندی آنها گردیده است.

کل کتاب‌های این بخش، هفت هزار جلد در دو هزار و دویست عنوان است و حجم آنها در بخش‌های مختلف به قرار زیر است:

سرگذشت‌نامه‌ها و شخصیت‌شناسی عمومی در چهار قفسه شش ردیفی، مجموعه‌ها در چهار قفسه، کتاب‌شناسی‌ها در دو قفسه، واژه‌نامه و اصطلاح‌نامه در پنج قفسه، دایرةالمعارف‌های اسلامی در چهار قفسه، دایرةالمعارف‌های عمومی و خارجی در دو قفسه، دیوان اشعار در دو قفسه، منابع جغرافی در دو و نیم قفسه، مجموعه‌های فقهی در دو قفسه، حقوق و قوانین در دو قفسه، کلیات علوم قرآنی در دو قفسه، کتابداری و

محقق طباطبایی دارای کتابخانه بسیار نفیس و کم‌نظیری بوده که محصول یک عمر تلاش و پژوهش پی‌گیر وی در زمینه میراث مکتوب اسلامی و علوم و معارف اهل‌بیت(ع) است

کتابخانه محقق طباطبایی

علامه بزرگوار حاج سیدعبدالعزیز طباطبایی یزدی(ره) از مفاخر دانشمندان شیعه در کتاب‌شناسی، نسخه‌شناسی، تاریخ، رجال و تراجم است. تسلط و چیرگی وی در علوم تخصصی‌اش به گونه‌ای بود که لقب «محقق طباطبایی» را در محافل و مجامع علمی به خود اختصاص داد. وی عشق و علاقه فراوانی به کتاب و تحقیق و تتبع در علوم اهل‌بیت عصمت و طهارت(ع) داشته و شاید همین عشق و علاقه بود که سبب شده ارتباط زیادی با آقا بزرگ‌ترانی صاحب کتاب‌های الذریعه و علامه امینی صاحب کتاب ارزشمند‌الغدیر داشته باشد و ۲۵ سال از محضر پرفیض آن‌دو، بهره‌مند گردد.

محقق طباطبایی دارای کتابخانه بسیار نفیس و کم‌نظیری بوده که محصول یک عمر تلاش و پژوهش پی‌گیر وی در زمینه میراث مکتوب اسلامی و علوم و معارف اهل‌بیت(ع) است. به‌دعان نزدیکان وی، تعدادی از کتاب‌های این کتابخانه، نایاب و برخی دیگر کمیابند. پس از درگذشت وی، این کتابخانه به محل مناسبی در شهر قم انتقال داده شد تا عموم جویندگان علوم و معارف اهل‌بیت(ع) بتوانند از آن بهره‌گیرند. برای آگاهی از بخش‌های متنوع این کتابخانه، اطلاعات مختصری از آن ارائه می‌گردد:

الف) کتاب‌های چاپی. حدود ۱۴ هزار جلد کتاب چاپی عربی و فارسی در زمینه‌های علوم قرآن و تفسیر، تاریخ، تراجم و رجال، حدیث، فقه، اصول، ادبیات، کتاب‌شناسی و... وجود دارد که بخش عمده‌ای از این کتاب‌ها که اغلب به زبان عربی است، در حوزه

به زبان‌های فارسی، عربی، انگلیسی و برخی زبان‌های دیگر منتشر گردیده است.

دوره کامل نشریات مشهوری مانند المعرفه، مجله الحقوق، الموقف الادبی، المورد، الکاتب العربی، الادب الجنیبی، عالم‌الفکر و مجلات فارسی یغما، راهنمای کتاب، آینده و... از جمله مجلات قابل‌عرضه در این کتابخانه است. به گفته دست‌اندرکاران، کتابخانه مرجع و نشریات اسلامی تلاش خواهد کرد تا از طریق برقراری ارتباط با مراکز علمی - پژوهشی در سراسر جهان، نسبت به جمع‌آوری و عرضه کلیه نشریاتی که به مطالعه و تحقیق در قلمرو علوم اسلامی اشتغال دارند، اقدام نماید.

تحقیقات اولیه حاکی از وجود بیش از صدها عنوان نشریه فعال در سراسر جهان در ارتباط با موضوعات اسلامی است. داشتن بیش از یکصد سال سابقه فعالیت مستمر توسط شماری از این نشریات و نیز وابستگی پاره‌ای از آنها به برخی مراکز معتبر علمی جهان، ویژگی تعدادی از این گونه نشریات می‌باشد. همچنین با توجه به بودجه و هزینه‌ای که کشورهای پیشرفته صرف تحقیق و پژوهش به ویژه در موضوعات اسلامی می‌کنند، دستیابی به نتیجه این گونه تحقیقات، کمک مؤثری در شناخت مسائل و معضلات فکری جاری در سطح جهان و پاسخ به شبهات احتمالی خواهد بود.

نظام کتابداری این کتابخانه به گونه‌ای طراحی شده است که آرشيو نشریات و منابع مرجع به صورت قفسه باز در اختیار پژوهشگران قرار گیرد.

بیشتر کتاب‌های حوزه تاریخ، رجال، حدیث و کتاب‌شناسی از حواشی دقیق و تعلیقات سودمند محقق طباطبایی بهره‌برده‌اند

تخصّص محقق طباطبائی، یعنی کتاب‌شناسی، تاریخ، تراجم و حدیث بوده است.

ویژگی اغلب این کتاب‌ها که اعتبار و ارزش خاصی به این کتابخانه بخشیده‌اند، عبارت‌اند از:

۱. محل نشر و چاپ بسیاری از آنها در کشورهایمانند لبنان، سوریه، عربستان، مصر، یمن، ترکیه، هند و انگلستان و آلمان است؛

۲. تاریخ چاپ تعداد زیادی از آنها قدیم است؛

۳. بیشتر کتاب‌های حوزه تاریخ، رجال، حدیث و کتاب‌شناسی از حواشی دقیق و تعلیقات سودمند محقق طباطبایی بهره‌برده‌اند. وی در اغلب این کتاب‌ها، سیاهه‌ای از مطالب عمده و قابل توجه کتاب را در موضوعات مورد پژوهش خود بر روی برگ اول آن نوشته و همچنین نسخ خطی اثر را در کتابخانه‌های جهان معرفی کرده و منابع شرح حال مؤلف را در آثار تراجمی یادآور شده است تا پژوهشگران بتوانند به آسانی از آن بهره‌گیرند. برای نمونه می‌توان به مقاله «المنتقى من مخطوطات المكتبة العامة الآية الله المرعشي» (ص ۷۸)، نوشته سیدجعفر طباطبایی و «اهل البيت عليهم السلام في المعاجم الثلاثة الطبرانی» (ص ۹۷۷)، نوشته شیخ هادی قبیسی اشاره کرد. این دو مقاله که از همین نوشته‌ها بهره‌گرفته، در یادواره «المحقق الطباطبایی فی ذکراه السنویة الاولی» نشر مؤسسه آل‌البیت، ارائه شده است.

سه مجموعه بزرگ کتاب چاپی در سال گذشته و سال جاری به کتابخانه افزوده شد.

(ب) نسخه‌های عکسی. علامه محقق طباطبایی (ره) در راه احیای میراث مکتوب اسلامی، افزون‌بر مراجعه به کتابخانه‌های داخلی، طی سفرهای علمی به ترکیه، سوریه، عربستان، انگلستان، آمریکا و... از کتابخانه‌های معروف این کشورها بازدید می‌کرد. کتابخانه احد ثالث، ایاصوفیا، لاله‌لی، کوپرلی، فیض‌الله افندی، ولی‌الدین جارالله و قلیچ علی پاشا در ترکیه، کتابخانه‌های موزه بریتانیا و بودلیان، موزه هند در انگلستان، کتابخانه ظاهریه در دمشق، کتابخانه دانشگاه ریاض عربستان، کتابخانه بلدیة اسکندریه در مصر، کتابخانه جامع کبیر صناعا در یمن، کتابخانه چستریتی در ایرلند، کتابخانه ملی پاریس، کتابخانه فاطریه لکنهو و کتابخانه آصفیه در حیدرآباد دکن، از جمله این کتابخانه‌ها هستند.

محقق طباطبایی در مراجعه به این کتابخانه‌ها با تحقیق فراوان در دست‌نوشته‌های موجود، نسخه‌هایی را که شایسته

عکس‌برداری می‌دانست، عکس‌برداری کرده و به ایران می‌آورد. هم‌اکنون ۲۷۰ نسخه از این عکس‌برداری‌ها در کتابخانه محقق طباطبایی موجود است. مجموعه نسخه‌های عکسی به‌صورت کامل به‌صورت دیجیتالی درآمده است و این امکان، استفاده از آنها را برای مراجعه‌کنندگان بسیار آسان کرده است. فهرست این بخش و بخش پیشین در جلد سوم یادنامه محقق طباطبایی به چاپ رسیده است.

(ج) میکروفیلم. این بخش نیز به همان ترتیبی که در بالا ذکر شد، به‌دست آمده که حدود ۲۴۶ میکروفیلم از نسخه‌های خطی است. بعضی از این نسخه‌ها شامل مجموعه‌ای از چند کتاب است و احتمالاً تعداد آنها به هفتصد عنوان برسد. در حال حاضر، کتابخانه مشغول عکس‌برداری از این میکروفیلم‌ها و تبدیل آنها به نسخه‌های عکسی است تا امکان دستیابی بهتر محققان و سهولت استفاده از آنها فراهم آید.

(د) اسناد. این بخش شامل حدود دوهزار سند از اسناد دوره قاجاریه مربوط به مشروطه و وقایع و حوادث استعمار انگلیس در عراق در آن زمان می‌باشد که از آیت‌الله العظمی سیدمحمدکاظم طباطبایی یزدی برجای مانده است. این اسناد به‌صورت دیجیتالی درآمده‌اند و فهرست آنها متعاقباً منتشر خواهد شد.

(ه) نسخ خطی. در این بخش حدود سی نسخه خطی ارزشمند نگهداری می‌شود.

(و) احیای آثار محقق طباطبایی. بخشی از فعالیت کتابخانه برای احیای آثار ارزشمند و تحقیقات برجای مانده از محقق طباطبایی است. تاکنون ۱۴ عنوان کتاب از او منتشر شده است که آخرین آنها فهرست شیخ طوسی است که با تحقیق و تصحیح محقق طباطبایی منتشر شد. این کتابخانه اکنون کتاب‌های فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام أحمد بن حنبل و مستدرک الذریعه (۷ ج) و نتایج الأسفار را در دست آماده‌سازی برای انتشار دارد.

(ز) بانک اطلاعاتی. یکی از فعالیت‌های این کتابخانه اطلاع‌رسانی و سازماندهی الکترونیکی مواد علمی موجود در میراث محقق طباطبایی است. این بخش از کتابخانه می‌کوشد تا با استفاده از ابزارهای نوین طراحی و سازماندهی

اطلاعات، یک شبکه اطلاعاتی پر قدرت در زمینه کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی و تراجم ارائه دهد. فعالیت‌های مربوط به این بخش در پایگاه اینترنتی کتابخانه^۲ در شبکه جهانی اینترنت عرضه خواهد شد.

ح) حلقه کاتبان. کتابخانه محقق طباطبایی با استفاده از ابزار وب، یک نشریه الکترونیکی تخصصی^۳ در حوزه میراث خطی اسلام و ایران با حلقه کاتبان منتشر می‌کند و آخرین پژوهش‌ها را در حوزه تخصصی خود ارائه می‌دهد و نویسندگان و محققان بسیاری از سراسر دنیا از آن بهره می‌گیرند. این نشریه الکترونیکی از سال ۱۳۸۵ فعالیت خود را آغاز و تاکنون صدها مقاله ارزشمند در معرفی و شناسایی میراث مکتوب اسلام و ایران منتشر کرده است.

کتابخانه محقق طباطبایی شامل یک سالن قرائت‌خانه و یک سالن مخزن کتاب است که در سال ۱۳۷۷ گشایش یافت. این کتابخانه همه روزه از ساعت ۸ صبح تا ۱۶ بعد از ظهر آماده پذیرایی از پژوهشگران است. مسئولیت اداره کتابخانه محقق طباطبایی بر عهده فرزند فاضل وی، حجت‌الاسلام سیدعلی طباطبایی است.

کتابخانه مرکز احیای میراث اسلامی

مجموعه کتابخانه‌های مرکز احیای میراث اسلامی پس از یک سال فعالیت این مؤسسه و در سال ۱۳۷۵ به تدریج شکل گرفت. این کتاب‌ها و منابع در چهار بخش نسخ خطی، چاپ سنگی، عکس نسخه‌های خطی و کتاب‌های عمومی گردآوری شده است.

بخش عکس نسخه‌های خطی. شاید بتوان هدف اصلی از تأسیس مرکز را بخش عکس نسخه‌های خطی دانست که بیشتر در تلاش است تا نسخه‌های مورد نظر را از کتابخانه‌های داخل و خارج فراهم آورد. مرکز احیای میراث اسلامی البته در کشور برای کتابخانه‌های شخصی و شبه شخصی اهمیت بیشتری قائل است، زیرا از این کتابخانه‌ها اطلاعات بسیار اندکی در اختیار محققان است و دستیابی به آنها نیز دشوارتر است. این کتابخانه همچنین تاکنون تعداد زیادی از نسخه‌های مرتبط را از کتابخانه‌های ایتالیا، انگلیس، روسیه، آلمان، پاکستان، هند و برخی از کشورهای عربی تهیه کرده است.

این مهم‌ترین بخش برای مراجعان است. با رنج و زحمتی که همواره محققان و نسخه‌پژوهان در مراجعه به کتابخانه‌ها با آن مواجه بوده‌اند، سهولت دسترسی به نسخه‌ها و سفارش نسخه در این بخش، آنها را راضی و خشنود کرده است. برای عکس برداری

از کتاب‌های ممتاز، در داخل کشور به کتابخانه‌های شخصی و شبه شخصی پرداخته شده که اطلاعاتی از آنها در اختیار همگان نیست یا وسائل عکس برداری ندارند و محققان نمی‌توانند از این گنجینه‌های فراموش شده بهره ببرند، اما از خارج کشور نسخه‌هایی از کتابخانه‌های انگلستان، آلمان، روسیه، ایتالیا، پاکستان، هند و بعضی از کشورهای اسلامی دیگر، عکس گرفته شده، و کوشش شده تا کتاب‌هایی انتخاب شوند که در ایران یافت نمی‌شود.

در این بخش بیش از پنجاه هزار نسخه تهیه شده و تاکنون هفت جلد از فهرست‌نگاری این نسخه‌ها به چاپ رسیده است که مشتمل بر فهرست ۲۸۰۰ نسخه است. در حال حاضر نسخه‌های خطی کتابخانه‌های مختلف به طور کامل به روش دیجیتال عکس برداری و بر روی لوح فشرده پیاده می‌شود، و نسخه‌ای از آن نیز در اختیار صاحبان کتابخانه‌ها قرار می‌گیرد تا نسخه‌های متعددی از آن در کتابخانه‌های مختلف وجود داشته باشد.

کار تهیه فهرست نسخ این بخش در حال انجام است و علاوه بر مجلدات منتشر شده، فهرس دیگر به تدریج چاپ و در اختیار دانش‌پژوهان قرار می‌گیرد.

در قسمت عکس این مرکز، برای هر کتاب فیلمی تهیه شده و در دو نسخه چاپ می‌شود. نسخه‌ای نیز جلد شده و به صورت کتاب در اختیار افرادی که بخواهند حضوری استفاده کنند، قرار می‌گیرد و نسخه‌های دیگر نیز به صورت برگه و زیراکس و عکس برداری مجدد، برای متقاضیان عکس نسخه‌ها تهیه می‌شود.

کتاب‌ها نیز دارای شماره مسلسل روی فیلم و عکس چاپ شده می‌باشند و طبق آن شماره، فهرست‌نگاری تفصیلی و تنظیم فیش‌های الفبایی و موضوعی و مؤلفان کتاب‌ها صورت می‌گیرد و بدین ترتیب کار مراجعه‌کنندگان آسان و بدون اتلاف وقت خواهد بود.

بخش نسخه‌های خطی. نسخه‌هایی که در این بخش عرضه می‌شود، عموماً خریداری شده و در بین آنها کتاب‌های منحصر به فرد و نفیس با نسخه‌های تزئینی گرانبها به چشم می‌خورد. در این بخش حدود ۱۲ هزار نسخه گردآوری شده است. بسیاری از نسخه‌ها به خط مؤلفان یا با تاریخ قدیم از سده پنجم به بعد یا دارای اجازات علماست. نسخه‌های تزئینی ممتازی نیز تهیه شده که دارای سرلوح و مجالس نقاشی و جلد‌های روغنی با نقش و نگار است و از این دید،

مجموعه کتابخانه‌های مرکز احیای میراث اسلامی پس از یک سال فعالیت این مؤسسه به تدریج شکل گرفت. این کتاب‌ها و منابع در چهار بخش نسخ خطی، چاپ سنگی، عکس نسخه‌های خطی و کتاب‌های عمومی گردآوری شده است

کتاب‌های چاپ سنگی در دنیای معاصر پس از نسخه‌های خطی جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند و در غالب کتابخانه‌ها بخش خاصی، جدای از کتاب‌های چاپی، به آنها اختصاص یافته است

و بلاغ یا قدمت تاریخی یا صفحه‌های هنری و مانند آن، برای نسخه‌های ممتاز، کلیشه می‌شود تا کمکی باشد برای ارائه مشخصات برجسته کتاب. در پایان هر جلد نیز فهرست الفبایی برای نام کتاب‌های معرفی شده در آن جلد تنظیم شده و فهرست‌های فنی در مجلد جداگانه‌ای می‌آید.

بخش کتاب‌های چاپ سنگی. کتاب‌های چاپ سنگی در دنیای معاصر پس از نسخه‌های خطی جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند و در غالب کتابخانه‌ها بخش خاصی، جدای از کتاب‌های چاپی، به آنها اختصاص یافته است. زیرا بسیاری از این کتاب‌ها دست‌کم عمر یکصد ساله دارند و جزء میراث کمیاب فرهنگ‌ها محسوب می‌شوند. با توجه به اینکه این نوع کتاب‌ها در معرض انقراض است و در میان آنها بعضی کتاب‌های نادر و تصحیح شده می‌باشد و احتمال چاپ مجدد آنها ضعیف است، برای جمع‌آوری و نگهداری آنها، این بخش در نظر گرفته شده است، که وظیفه تهیه نسخه‌ای از آن اثر را بر عهده دارد. همچنین اگر کتابی چند بار چاپ شده، نسخه‌های چاپ‌های مختلف آن تهیه شده است. کتاب‌های این بخش حدود سه‌هزاروپانصد جلد کتاب چاپ سنگی ایران، عراق، هند، مصر و ترکیه است که برای آنها نیز فهرست تنظیم می‌شود.

برای بخشی از کتاب‌های این قسمت، از سوی استاد

پرازش است.

فهرست این بخش را فهرست‌نگار معاصر، حجت‌الاسلام والمسلمین سیداحمد حسینی اشکوری نگاشته که جلد نخست تا هشتم آن به چاپ رسیده و در حال حاضر مشغول نگارش جلد‌های بعدی است. در فهرست نسخه‌ها سعی شده است که کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی به‌طور کامل تدوین شود و اطلاعات لازم راه البته با رعایت اختصار و نیابردن عبارتهای غیرضروری، برای مراجعه‌کنندگان دربرداشته باشد.

در بخش کتاب‌شناسی این مطالب بازگو می‌شود: نام کامل کتاب، موضوع و لغت آن، نام کامل مؤلف و تاریخ وفات یا تعیین عصر وی، معرفی کتاب از دیدگاه علمی و محتوایی آن، ابواب و فصول و تقسیم‌بندی کلی آن، شخصی که کتاب برای وی نوشته شده است، تاریخ و محل تألیف و سرانجام آغاز و انجام کتاب.

در بخش نسخه‌شناسی نیز این موارد آورده می‌شود: نوع خط، نام کاتب (انگونه که در نسخه آمده)، تاریخ کتابت، خصوصیات نسخه شامل تصحیح و مقابله و حاشیه‌نویسی و نام مصحح و مقابله‌کننده با تاریخ مربوط، نوع کاغذ (اگر امتیاز داشته باشد)، نام مالکان و تاریخ تملک‌ها و امتیازات هنری (چون سرلوح و جدول‌بندی صفحه‌ها و مینیاتور با نقاشی‌های هنری). در این بخش شمارش برگ‌ها با رمز «گ» و شمارش سطرها با رمز «س» و طول و عرض برگ‌ها با رمز «سم» است.

همچنین، ضمن معرفی کتاب، نمونه‌هایی چون اجازه

سیداحمد اشکوری فهرستی با مشخصات لازم تهیه شده که در مرحله انتشار است.

بخش کتاب‌های عمومی. بخش کتابخانه عمومی برای رفع نیاز محققان و همچنین مراجعان به نسخه‌های عکسی و خطی، در نظر گرفته شده است. این کتابخانه حاوی منابع مهمی از دانش‌های اسلامی است و به صورت قفسه باز برای پژوهشگران و مخزن عمومی برای مراجعان در نظر گرفته شده است. در مخزن این کتابخانه، علاوه بر وجود چند مجموعه خریداری شده، کتاب‌هایی گردآمده که منابع اصلی نیستند، ولی می‌توانند کمکی برای محقق باشند. این کتاب‌ها که حدود سی هزار جلد است، دارای فهرست اجمالی است تا هنگام نیاز در اختیار مراجعه‌کنندگان باشد.

کتاب‌های این بخش از محل خرید کتابخانه‌های شخصی و خصوصی تأمین شده و مجموعه‌هایی حائز اهمیت را تشکیل داده است. برخی از مهم‌ترین موضوعات منابع این بخش عبارت‌اند از:

- دیوان‌های شاعران قدیم و جدید عرب و عجم از قبیل ابونواس، شریف رضی، صائب تبریزی و چاپ‌های مختلف دیوان حافظ، دیوان بسحاق و نظایر آن که تعداد اینگونه آثار به بیش از هزار جلد می‌رسد.

- فرهنگ‌ها و لغت‌نامه‌های عمومی و تخصصی تک‌زبانه و دو زبانه و کتاب‌های وابسته مانند ضرب‌الامثال و گویش‌های محلی. کتاب‌های این بخش بیش از ششصد عنوان در هزار مجلد است.

- کتاب‌های ادبی مشتمل بر آثار دستور زبان فارسی و دیگر زبان‌ها، تاریخ ادبیات و آثار ادبی بزرگ. در این موضوع آثار چاپ مصر و هندوستان و بیروت در موارد زیادی به چشم می‌خورد، تعداد منابع این موضوع به بیش از پنج‌هزار جلد می‌رسد.

- دایرةالمعارف‌ها، موسوعه‌ها و سایر منابع مرجع. در این بخش آثاری مانند دایرةالمعارف بریتانیکا، آمریکانا و بسیاری از مجموعه‌های مرجع وجود دارد. تعداد مجلدات این موضوع به بیش از سه‌هزار جلد می‌رسد.

در مخزن کتاب‌های عمومی، همچنین بیش از پنج‌هزار جلد نشریه در موضوعات مختلف گردآوری شده، که دوره کامل برخی از نشریات در میان آنها به چشم می‌خورد.

زبان نشریات مزبور علاوه بر فارسی، زبان‌های عربی، انگلیسی و اردو می‌باشد. از نکات حائز اهمیت درباره نشریات

مزبور، وجود نشریات معتبر و علمی چاپ کشورهای عراق و مصر و برخی از نقاط دیگر با پیشینه‌ای بیش از یکصد سال است.

بخش محققان. منابع اصلی و مهم در علوم مختلف اسلامی و ادبیات و تاریخ و مانند اینها، در این بخش بر اساس موضوعی تنظیم شده تا محقق، خود بدون اتلاف وقت از این غرفه به صورت قفسه باز استفاده کند. این بخش افزون بر صرفه‌جویی در وقت، کتاب‌هایی را ارائه می‌دهد که محقق از آنها اطلاع ندارد و بدین وسیله منابعی ممتاز به وی معرفی می‌شود. برای این بخش، بیش از پنج‌هزار کتاب تهیه شده است.

بخش رایانه. یکی از بخش‌های دیگر، بخش رایانه است که در سال ۱۳۷۸، با توجه به پیشرفت کارها و گستردگی آن و برای پاسخ‌گویی به محققان، فعالیت خود را آغاز کرده است. فهرست‌های متنوع تفصیلی و اجمالی نسخه‌های خطی و عکسی در فایل‌های رایانه‌ای این بخش ذخیره شده و بسیاری از نمونه‌های نسخه‌های موجود نیز بر روی رایانه آمده است. برای دستیابی کاربران خارجی و داخلی، فهرست نسخه‌های عکسی و خطی با توضیحات لازم کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی و نمونه‌های انتخاب‌شده آنها روی شبکه اینترنت عرضه شده است.

بخش اسناد و مدارک تاریخی. در این بخش حدود هفت‌هزار سند تهیه شده است. بیشتر اسناد مربوط به عصر قاجاریان، از پادشاهان و خاندان سلطنتی گرفته تا روابط وزارت خارجه با کشورهای مختلف، خاندان علمی و شخصیت‌های مالی و اجتماعی برجسته، در این بخش نگهداری می‌شود. جلد اول این اسناد در حال چاپ و انتشار است.

یکی از کارهای خوب این مرکز، فراهم کردن بستر دستیابی مستقیم کاربران داخلی و خارجی به فهرست نسخه‌های عکسی و خطی و با توضیحات کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی و تصاویر منتخب آنها و فهرست‌های الفبایی، موضوعی، کتابخانه‌ها و فهرست مؤلفان از طریق شبکه اینترنت است.

همچنین محققان می‌توانند با کتابخانه‌های معتبر دنیا که در موضوعات اسلام‌شناسی یا شرق‌شناسی فعالیت دارند، از طریق شبکه اینترنتی آن، ارتباط برقرار کنند.

کتابخانه و مرکز احیاء میراث اسلامی همزمان توسط استاد سید احمد اشکوری اداره می‌شود.

کتابخانه پژوهش‌های اعتقادی همزمان با تأسیس مرکز پژوهش‌های اعتقادی در سال ۱۳۷۸ راه‌اندازی شد. هدف از تأسیس این کتابخانه فراهم‌سازی زمینه‌های لازم برای کارهای پژوهشی در زمینه شبهه‌شناسی و پاسخ به آنهاست

کتابخانه مرکز پژوهش‌های اعتقادی

با مسائل اعتقادی مرتبط است، مثل التأویل، تحریف القرآن و تأویلات و کتب درباره تحریفات قرآنی.

کتب حدیثی و پژوهش‌های حدیثی علم رجال و درایت؛

زندگینامه علما قدیم و معاصر؛

تاریخ؛ شامل منابع اهل سنت و شیعه؛

کشورشناسی و شهرشناسی که در موضوعاتی مثل آمار و جمعیت مسلمانان و مناطق جغرافیایی و وضع مسلمانان است

با اثری مثل الاقلیات المسلمه فی العالم در سه جلد؛

کتاب‌های اعتقادی به زبان اردو در سه قفسه؛

مجله‌های ضد شیعی، در این بخش برخی از مجله‌های ضد شیعی مثل المنار و المسلم المعاصر که مقالاتی علیه اعتقادات شیعه دارند، گردآوری شده است.

اهل بیت و کتب درباره ائمه

علوم حدیث اهل سنت، شامل مهم‌ترین منابع حدیثی اهل سنت؛

کتب بهائیت و وهابیت، کتاب‌هایی در تأیید یا رد بهائیت؛

کتاب‌شناسی‌ها و فهرست‌ها؛

اخلاق، ادبیات و فرهنگ‌ها؛

فرق و مذاهب اسلامی، مثل موسوعه الادیان فی العالم در ۱۱ جلد؛

شیعه‌شناسی از قبیل دائرةالمعارف الشیعه العامه تألیف اعلمی، و دائرةالمعارف الاسلامیه الشیعه تألیف حسن الامین.

بخش اندیشه‌های معاصر؛ شامل کتاب‌های کلام جدید و موضوعاتی از قبیل هرمنوتیک، تکنرگرای، سکولاریسم، جهانی شدن، غرب‌شناسی، یهودیت؛

مجلات با نشریاتی مانند المنهاج و جامع الاسلامیه؛

اصول دین با آثاری مانند التوحید؛

کتابخانه مرکز پژوهش‌های اعتقادی به دو روش الفبایی کتاب‌ها و الفبایی موضوعات فهرست شده و از رده بندی‌های مشهوری از قبیل کنگره یا دهدهی دیویی استفاده نکرده است.

نود درصد کتاب‌های این کتابخانه به زبان عربی و ده درصد باقی مانده به زبان‌های دیگر است.

کتاب‌ها از طریق نمایشگاه‌های کتاب خارجی به‌ویژه نمایشگاه‌های کتاب در کشورهای عربی و همچنین از طریق برخی از واسطه‌های کتاب و نشر تهیه می‌شود. این کتابخانه در حال حاضر

کتابخانه پژوهش‌های اعتقادی همزمان با تأسیس مرکز پژوهش‌های اعتقادی در سال ۱۳۷۸ و با تهیه کتاب‌هایی از کتاب‌فروشی‌های داخلی و شرکت در نمایشگاه‌های خارجی از جمله کشور مغرب، سوریه، لبنان، مصر و... راه‌اندازی شد.

هدف از تأسیس این کتابخانه فراهم‌سازی زمینه‌های لازم برای کارهای پژوهشی در زمینه شبهه‌شناسی و پاسخ به آنهاست، که از طریق پاسخ‌گویی مستقیم به شبهات و ایجاد فضای علمی مناسب برای تألیف در این زمینه، میسر شده است.

سعی مرکز و کتابخانه، گردآوری کتاب‌های شبهات علیه شیعه بوده است، تا از طریق آن با شبهات مخالفان آشنا شده و به آنها پاسخ دهند.

از نظر موضوعی، کتاب‌های این کتابخانه به بخش‌های زیر تقسیم شده است:

اصول دین غیر شیعه شامل اصول معتزلیه، اشاعره، ماتریدیه؛

احکام با آثاری از قبیل کتاب‌های علامه حلی و سیدمرتضی، شیخ مفید؛

کلام اهل سنت با منابعی مانند کتاب‌های جرجانی، تفتازانی، باقلانی؛

عقاید با موضوعات و کتاب‌هایی در زمینه شبهات وهابیت علیه شیعه مانند زیارات، تبرک، توسل، شفاعت؛

خلفاء و صحابه شامل کتاب‌های مؤلفان متقدم و متأخر در دفاع و رد؛

ردود شامل کتاب‌ها و منابع رد اهل سنت علیه شیعه و شیعه علیه اهل سنت؛

مستبصرین (راه یافتگان)، در این بخش، حدود سیصد جلد کتاب از نویسندگان شیعه شده، در بیان علل شیعه شدن آنها، و طرح برخی از موضوعات اعتقادی و کلامی، وجود دارد.

امامت مشتمل بر کتاب‌هایی درباره امامت. آثار این بخش مربوط به مؤلفان شیعه و غیر شیعی، و سیصد عنوان است؛

عقاید و افکار سلفی شامل کتاب‌های اهل سنت از جمله ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب و پیروان آنها.

شبهات شامل کتاب‌هایی که مفاد آنها در کل علیه شیعه است و حدود سیصد عنوان است؛

تألیفات فرقه زیدیه در بیان عقاید فرقه زیدیه مشتمل بر حدود چهارصد عنوان است.

علوم قرآنی شامل تفاسیر و کتاب‌های قرآنی که به‌نحوی

کتابخانه مرکز

پژوهش‌های اعتقادی

به دو روش الفبایی

کتاب‌ها و الفبایی

موضوعات فهرست شده

و از رده بندی‌های

مشهوری از قبیل کنگره

یا دهدهی دیویی استفاده

یا نکرده است

بیست‌هزار منبع دارد.

ساعت کار کتابخانه از ۱۶ تا ۲۱ است. مراجعه به این کتابخانه و استفاده از کتاب‌های آن برای محققان رشته‌های کلام و عقاید، امکان‌پذیر است.

کتابخانه عمومی الزهرا(س)

کتابخانه عمومی الزهرا(س)، در سال ۱۳۸۳ در یکی از محلات پرجمعیت و فاقد امکانات فرهنگی شهر قم تأسیس شد. این کتابخانه برخلاف کتابخانه‌های مشابه، از همان آغاز راه‌اندازی یکی از غنی‌ترین و پربارترین کتابخانه‌های عمومی بود، به‌گونه‌ای که با حدود بیست‌هزار جلد کتاب راه‌اندازی شد. کتاب‌های این کتابخانه بر اساس رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا^۲ در چهل شاخه چینش شده که در ذیل به موضوعات و حجم کتاب در هر شاخه اشاره می‌شود:

شاخه کلیات و دایرةالمعارف‌ها سه قفسه هفت ردیفی؛ بخش واژه‌نامه منابع دو قفسه؛ شاخه فلسفه دین سه قفسه؛ منابع فلسفه اسلامی دو قفسه؛ شاخه منطق و منطق نظری سه قفسه؛ روان‌شناسی چهار قفسه؛ شاخه اخلاق دینی دو قفسه؛ موضوع اسلام پنجاه‌وپنج قفسه، ادیان دو قفسه؛ کلیات تاریخ دو قفسه؛ تاریخ عمومی دو قفسه؛ تاریخ ایران هفت قفسه؛ تاریخ آمریکا و کانادا یک قفسه؛ شاخه علوم اجتماعی دو قفسه؛ اقتصاد دو قفسه؛ تجارت و بازرگانی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی هر کدام یک قفسه؛ نظریه‌های سیاسی و روابط حکومت‌ها یک قفسه؛ شاخه زبان و ادبیات شانزده قفسه؛ ادبیات عرب سه قفسه؛ ادبیات عمومی سه قفسه؛ ادبیات لاتین یک قفسه؛ رمان‌های انگلیسی یک قفسه؛ داستان‌های آمریکایی سه قفسه؛ علوم ریاضی و کامپیوتر چهار قفسه؛ فیزیک و محیط زیست دو قفسه؛ پزشکی هشت قفسه؛ رشته‌های جانورشناسی، کالبدشناسی و پرستاری هر کدام یک قفسه؛ شاخه علوم صنعتی شش قفسه و علوم نظامی و منابع کتاب‌شناسی هر کدام یک قفسه.

کتابخانه الزهرا دارای تعداد معتناهی نشریات و مجلات تخصصی و اسلامی است که در بیش از دویست عنوان و حدود سه‌هزار جلد گردآوری شده اما به‌علت محدودیت مکانی به‌طور کامل در دسترس مراجعان قرارنگرفته است.

کتابخانه مزبور علاوه بر برخورداری از رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا در فهرست کتاب‌های خود، مجهز به برنامه نرم‌افزاری کاوش است که آن را در ارائه خدمات کتابداری و سیستم امانات باری می‌رساند. کتابخانه دارای تعدادی کتاب به زبان‌های خارجی و عمدتاً انگلیسی در موضوعات مختلف

نیز است.

این کتابخانه در دو نوبت کاری صبح و عصر فعال است. روزهای زوج به بانوان و روزهای فرد هفته به آقایان اختصاص دارد. ظرفیت کتابخانه در هر نوبت حداکثر دویست نفر است. متوسط مراجعه‌کنندگان به کتابخانه در روزهای زوج صدوپنجاه نفر و در روزهای فرد صدوبیست نفر است. بخش امانات نیز در کتابخانه فعال است و حداکثر سه کتاب به امانت داده می‌شود.

این کتابخانه در حال حاضر دارای ۳۵ هزار جلد کتاب فهرست‌شده و نزدیک به ده‌هزار کتاب در حال فهرست‌نگاری است که جمع منابع آن را به حداقل ۴۵ هزار خواهد رساند. این مرکز فرهنگی، برای ارائه خدمات خود هیچ‌گونه وجهی از اعضا و مراجعین خود دریافت نمی‌کند.

چند نکته

– اعداد و ارقام ارائه‌شده درباره کتابخانه‌ها در این نوشتار از متصدیان آنها گرفته شده و تنها در مواردی آمارها با درصد اندکی تغییر گرد شده است.

– در یک برآورد اولیه به‌نظرمی‌رسد که بیش از نیم میلیون رکورد شامل کتاب و نشریات در کتابخانه‌های وابسته به دفتر آیت‌الله العظمی سیستانی در قم وجود داشته باشد که با توجه به جامعیت و روزآمدی منابع مزبور به‌ویژه در بخش کتاب‌ها و بعضاً نشریات تخصصی خارجی و به‌ویژه عربی، گنجینه‌ای بسیار ارزشمند و سرمایه‌ای گرانبها برای محققان، پژوهشگران و درنهایت توسعه و ترویج علم، دانش و دانایی در ایران و جهان اسلام است.

– نکته دیگر درباره کتابخانه‌های مذکور، سهولت دسترسی به منابع هم برای مطالعه و تحقیق و هم برای دراختیارداشتن به‌صورت امانت در برخی کتابخانه‌هاست که باید عدم پرداخت هرگونه هزینه استفاده را نیز به آن افزود.

– گفته می‌شود طرح‌هایی برای تجمیع مکانی تمام مراکز و کتابخانه‌های وابسته وجود دارد که در صورت تحقق، یکی از ثمرات آن فراهم‌شدن امکان مبادله بسیار آسان منابع در شاخه‌های مختلف علوم خواهد بود.

پی‌نوشت‌ها:

1. amir.sherafat@gmail.com
2. www.mtlib.com
3. www.kateban.com
4. LC

کتابخانه عمومی الزهرا(س)، در سال ۱۳۸۳ در یکی از محلات پرجمعیت و فاقد امکانات فرهنگی شهر قم تأسیس شد. این کتابخانه برخلاف کتابخانه‌های مشابه، از همان آغاز راه‌اندازی یکی از غنی‌ترین و پربارترین کتابخانه‌های عمومی بود